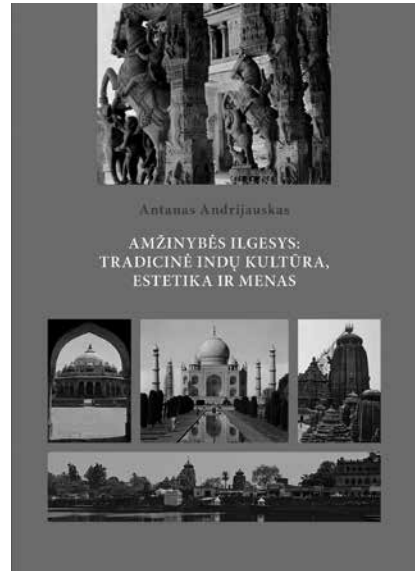

Antanas Andrijauskas
AMŽINYBĖS ILGESYS:
TRADICINĖ INDŲ KULTŪRA,
ESTETIKA IR MENAS

Vilnius: LKTI I-klā, 2015. 608 p., iliustr.
ISBN 978-9955-868-75-0

TADAS SNUVIŠKIS

Lietuvos kultūros tyrimų institutas
Lithuanian Culture Research Institute

ATGAIVINANČIOJI RASA,
ARBA A. ANDRIJAUSKO ŽVILGSNIS
Į TRADICINĘ INDŲ ESTETIKĄ IR MENĄ

Refreshing Dew or A. Andrijauskas's Look
at Traditional Hindu Aesthetics and Art

SUMMARY

The aim of this review is to present and discuss Prof. habil. dr. Antanas Andrijauskas' monograph on Indian aesthetics, art and traditional culture. Andrijauskas' work introduces the Lithuanian reader to unseen scope of richness and complexity in Indian aesthetics and art. The book is divided into 7 parts which chronologically cover the period from the Indus Valley civilization to the beginning of British colonization (IV millennium BC-1757 AD). It should be emphasized that the book not only comprehensively discusses the most important Indian aesthetic and cultural phenomena, but it also abundantly refers to the most famous scholars of Indian culture and draws unexpected parallels with other civilizations. In addition to rich theoretical material, the book is embellished with a variety of illustrations representing Indian cultural monuments. This subtle blend of theoretical and visual allows the reader to experience the refreshing taste (rasa) of Indian aesthetics and thus appreciate one of the oldest civilizations in the world.

RAKTAŽODŽIAI: Indija, indų estetika, indų menas, rasa, komparatyvistinė filosofija, komparatyvistinė estetika.
KEY WORDS: India, Indian aesthetics, Indian art, rasa, comparative philosophy, comparative aesthetics.

SANTRAUKA

Recenzijoje analizuojama prof. habil. dr. Antano Andrijausko monografija, kurioje lietuvių kalba nuosekliai ir ypač išsamiai pristatoma Indijos meno ir tradicinės kultūros istorija bei jos tyrinėjimai. Trumpai apžvelgiamos visos 7 monografijos dalys, chronologiškai apimančios laikotarpį nuo Indo upės slėnio civilizacijos iki britų kolonizacijos laikotarpio (IV tūkstantmetis pr. Kr.-1757 m.). Pabrėžiama, jog knyga ypatinga ne tik enciklopedišku svarbiausių Indijos kultūros reiškinių aptarimu, bet ir gausiomis garsiausių indų kultūros žinovų citatomis bei netikėtais palyginimais su kitomis civilizacijos. Dar labiau veikalą praturtina teorine medžiaga papildančios gausios Indijos kultūros paminklus pristatančios iliustracijos.

Prof. habil. dr. Antano Andrijausko lietuvių kalba paskelbtoje monografijoje, pasitelkiant originalias tyrimo prielaidas, išsamiai įvairiais aspektais analizuojamas mums iki šiol menkai pažįstamas savitas tradicinės indų kultūros, estetinės minties ir meno pasaulis. Tai iki šiol solidžiausias apimties indų tradicinei kultūrai skirtas lietuvių kalba pasirodęs veikalas. Knygos kompozicija susideda iš septynių skirtingų temų stinguojamų dalių, kuriose žingsnis po žingsnio atskleidžiamas pratarmėje užsibrėžtas pirmiausia pagrindinių tradicinės indų estetikos ir meno temų bei problemų laukas.

Monografijos pradžioje plačioje lyginamosios analizės perspektyvoje glaustai aptariamos indų civilizacijos ir joje išryškėjusios mąstymo tradicijos bei estetinės minties ištakos. Savotišku indų kultūros tradicijos konceptualios analizės išėjimo tašku čia tampa ankstyviausia Indo upės slėnio civilizacija (IV tūkstantmetis–XVII a. pr. Kr.). Toliau autorius nuosekliai pereina prie senųjų gyventojų draavidų ir atkeliavusių indoarijų kultūrinės sąveikos, nulėmusios indų pasaulėvaizdžio formavimąsi, kritiškai įvertina įvairiose pasaulio kraštuose pastarąjį šimtmetį pasirodžiusius indų estetinės ir meno tradicijos tyrinėjimus. Gvildendamas indų estetinės minties savitumo proble-

mas, autorius pagrįstai pabrėžia jau ankstyvuosiuose indų estetikos traktatuose išsivyravanti polinkį klasifikuoti ir struktūruoti estetines būsenas, pasinerti į neretai spekuliatyvų estetinių problemų tyrinėjimą.

Kita vertus, recenzuojamoje monografijoje itin daug dėmesio skiriama išsamiam pristatymui šaltinių, padedančių geriau pažinti senąją Indijos kultūrą ir jos keliamas problemas. Ypač daug dėmesio sutelkiama pastangoms pažinti milžiniškos apimties per amžius susiklosčiusį sakytinės kultūros fondą. Iš tikrųjų šioje civilizacinėje tradicijoje seniausi kultūros ir estetinės minties užuomazgų tekstai (Vedos, Upanišados) pirmiausia būdavo įsimenami, o užrašomi tik pavieniui ir daug vėlesniais laikais. Nuo III a. pr. m. e. indų civilizacinėje erdvėje pasirodantys rašytiniai šaltiniai yra parašyti įvairiomis kalbomis, iš kurių svarbiausios didžiojoje Hindustano pusiasalio dalyje – sanskrito, o pietų Indijoje – tamilų, nuo XII a. daug veikalų rašoma persiškai ir naujai besiformuojančia hindi kalba. Autorius visiškai pagrįstai pabrėžia kebliausia šaltinių problemą – įvairių tekstų bei meno paminklų datavimą. Iš tikrųjų indų kultūros tradicijoje iki antrojo tūkstantmečio daugelio kūrėjų gyvenimo ir jų veikalų sukūrimo datos žinomos tik apytikriai, kartais net

su kelių šimtmečių paklaida, kadangi autorystė nebuvo sureikšminama. Nere-tai anoniminis kūrėjas save laikydavo tik tradicijos tęsėju, kukliai interpretuojan-čiu senąjį paveldą.

Aptariamoje monografijoje išskiria-mas vienas pagrindinių specifinių tradi-cinės indų estetikos bruožų – *dvasinio grožio pirmenybė kūniškojo atžvilgiu*, pasi-reiškianti įvairių menų (sanskritiškai vadinamų *kalā*) siužetuose, kurie dau-giausia perteikiami naratyviniais, tarpu-savyje susipynusiais mitologiniais, reli-giniais ir filosofiniais požiūriais. Iš čia kyla indų mąstymo tradicijai būdingas siūlymas asmenybei susitelkti ne į žemiškąjį pavidalų ir kintamybės (*saṃsāra*) pasaulį, bet pasinerti į introspekciją ir susitelkti į savo vidinį sąmonės pasaulį, kurio puoselėjimas ir nuskaidrinimas vestų į palaimingą amžinybę.

Antroje, estetikos požiūriu itin svar-bioje monografijos dalyje prabylama apie pamatinius Indijos meno rūšių sistemą gvildenančius menotyrinės estetikos leit-motyvus – poeziją (*kāvya*), aukščiausia jos raišką dramaturgiją (*nāṭya*) ir su tuo susijusį šokį (*nṛṭya, tāṇḍava*), kurių iški-limas tradicinių indų menų hierarchijoje neišvengiamai paveikė ir kitus menus bei tapo Indijoje „ne tik visa persmel-kiančio indų estetinio fenomeno, tačiau ir jo savitumo dalimi“. Minėtus menus, jų vidinės sąveikos aspektus detalai ap-tarė vienas didingiausių indų klasikinės estetikos traktatų – „Nāṭyaśāstra“, kurio įvairiausiai analizei skiriamas ypatingas dėmesys.

Kitą svarbią indų tradicinės estetikos dalį reprezentuoja architektūrai (*vāstuvī-dyā*) ir su ja glaudžiai susijusiems skulp-tūros ir tapybos menams (apibendrintai

vadinamiems *śilpavidyā*) taip pat skirti įvairūs traktatai (garsiausi jų „Citralak-ṣaṇa“, „Mānasāra“), kuriuose, palyginti su poetikos veikalais, labiau pabrėžtos praktinės taisyklės, kurių du pagrindi-niai principai – kanoninis vaizdavimas (*anurūpa*) ir daugiau menininkui laisvės suteikiantis tikrovės mėgdžiojimas (*sādṛśya*). Atskirame monografijos sky-riuje detaliau aptariamas ir dar vienas išskirtinis indų estetinį pasaulį persmel-kiantis erotikos (*kāmos*) menas, kuris Va-karų civilizacijoje buvo nustumtas į pa-kraščius, o Indijoje jam rašyti atskiri veikalai, patys erotiniai motyvai harmo-ningai atskleisti įvairių šventyklų orna-mentikoje (iki šių laikų išlikę jamžinti apie 100 šventyklų) bei skulptūrinėse kompozicijose, kurios simbolizuoja dvie-jų pasaulio pradų virsmą kosmogoninė-je plotmėje ir žmogišką priteklių ir lai-mumą kasdieniame gyvenime.

Trečioji aptariamos monografijos da-lis yra skirta vedinės kultūros laikotar-piui (XVII a.–VI a. pr. m. e.) bei dviejų didžiųjų indų epų „Mahābhāratos“ ir „Rāmāyaṇos“ estetinių idėjų apžvalgai. Akcentuojamos ankstyviausio vedinės literatūros sluoksnio išplėtotos dievų vaizdinių, pasaulio kūrimosi, jo sandaros (dangaus, atmosferos ir žemės), ciklinio laiko sampratos, magiškos žodžio galios bei jo dieviškos prigimties idėjos, kurios nulems tolimesnį Indijos mitopoetinį tikrovės susivokimą. Vėlyviausiame Vedų sluoksnyje – Upaniśadose – pereinama prie abstraktesnių ir spekuliatyvesnių svarstymų. Juose pateikiami tikrovės pradmens ir kūrėjo – brahmano ir asme-ninio (*ātman*) santykio su juo apmąsty-mai, kuriais pagrįstos vėliau susikūrusių Indijos filosofijos mokyklų (*darśana*) sis-

temos bei joms oponavę budistų ir džainų mokymai. „Mahābhāratos“ ir „Rāmāyaṇos“ estetinės idėjos sugražina prie pasaulietiškesnių idealų, abiejuose epuose vaizduojami herojiški personažai, pasižymintys narsos, išminties, ryžto, kerinčio grožio, nepaprastos galios savybėmis, kurios kartu su didingomis šių epų scenomis tampa vėlesnių indų menininkų ir estetikos teoretikų pagrindiniu kūrybos įkvėpimu ir šaltiniu.

Toliau autorius susitelkia ties klasikinio periodu (VI a. pr. Kr.–VI a. po Kr.). Čia apžvelgiamos Budhos ir džainų mokymų idėjos. Grožio samprata čia remiasi asketišku žmogaus idealu, kai estetiškas yra pats gyvenimo tikslas, pasiryžimas sekti Budhos ar Mahavīros keliu, kad būtų peržengiamos įprasto žmogiškumo ribos, leidžiančios išsivaduoti nuo žemiškų kančių. Toliau skyriuje detaliau gvildenami bene svarbiausi indų estetinei tradicijai traktatai – „Nāṭyaśāstra“ bei „Gītālaṃkāra“. Išskirtinis dėmesys „Nāṭyaśāstros“ tekstui yra suprantamas, kadangi būtent jis įtvirtino indų estetikos tradicijoje dar iš vedų laikų plaukiančią poetikos, dramos meno sureikšminimo arba, kitais žodžiais tariant, literatūrocentristinę orientaciją. Autorius detalai aptaria „Nāṭyaśāstroje“ išdėstytą kertinę indų estetikai *rasos* teoriją. Jos esmė – bandymas perteikiant įvairius psichologinius būvius sužadinti meno kūrinio suvokėjui nuotaikos skonį (*rasa*), iki galo nesužadinant jo atitinkamos emocinės būsenos. Teorija apima meno kūrėjo ir jo suvokėjo psichikos pasaulius, kuriems sėkmingai susitikus išsipildo meno kūrinio esmė. Taip pat aprašoma šio laikotarpio architektūros estetika bei du anksčiausi indų skulptūros – Mathuros ir

Gandhāros – stiliai, pagarsėję pirmaisiais Budhos antropomorfiniais atvaizdavimais bei Adžantos olų tapyba, kuri vertinama kaip indų monumentaliosios tapybos raidos viršūnė.

Estetiniu aspektu svarbiausi monografijos skyriai yra skirti įtakingiausių alamkarikų ir simbolinės poetikos mokyklų koncepcijų aptarimui, kadangi būtent šios mokyklos išsiskyrė aukštu teoriniu lygiu ir paliko ryškiausią pėdsaką indų estetinės minties istorijoje. VI–IX a. iškilusios unikalios *alaṃkārikų* mokyklos šalininkai daugiausiai dėmesio skyrė literatūros estetikai ir poetikai, apimančiai poetinių figūrų-pagražinimų (*alaṃkāru*), meninio stiliaus (*rīti*), meninių privalumų (*guṇa*), trūkumų (*doṣa*), estetinių nuotaikų (*rasa*), užslėptos meninio kūrinio prasmės (*dhvani*) bei intucijos blykstelėjimo (*pratibhā*) problemas. Garsiausiems šios mokyklos atstovams Bhāmahai, Daṇḍinui, Vāmanai bei Rājaśekharaui skiriami atskiri skyreliai, kuriuose aptariami jų veikalai bei pagrindinės idėjos.

Toliau autoriaus dėmesys yra perkeliamas į IX–XII a. vidurio periodą, kuomet iškilo nauja didžiųjų Kašmyro mąstytojų plejada, kurios atstovai apjungė „Nāṭyaśāstros“, *alaṃkārikų* idėjas su Indijos filosofinių mokyklų (*darśanų*) teoriniais principais. Šios idėjų sintezės rezultatai, kaip įtaigiai parodo monografijos autorius, ryškiausiai atsiskleidė estetinės minties srityje. Aptariamam laikotarpiu „grožis suvokiamas ne kaip objektyvizuota vertybė, o kaip subjektyvi realybė, neatsiejama nuo individo jausmų pasaulio. Iš čia kyla ir augantis dėmesys introspekcijai, subtiliausiems jausmų, nuotaikų pokyčiams“. Iš Kaš-

myro mąstytojų turbūt žymiausias – Ānandavardhana, išplėtojęs teoriją apie *dhvani* (pažodžiui „aidas“ arba „atgarsis“) arba „užslėptą meninę prasmę“, kai išsakymu ryškėja nauja neišsakyta, gilesnė numanoma prasmė. Šią ir ankstesnes teorijas toliau komentavo didieji estetikai Abhinavagupta bei Mammaṭa, kurių indėlis atskleidžiamas atskiruose poskyriuose. Skyriuje taip pat paminimi ir aptariami vieni iš vėlesniųjų indų estetikos teoretikų – Viśvanātha Kavirāja (XIV a.) bei Jagannātha Paṇḍitarāja (XVII a.). Pastarajam priskiriamas artimos Kantui „nesuinteresuoto“ estetinio pasitenkinimo teorijos suformulavimas. Be to, aptariami pietų Indijos architektūros ir skulptūros stiliai, mažai Vakaruose žinomi džainų skulptūros bei miniatūros estetiški principai.

Vainikuojanti monografijos tekstą septintoji dalis įvardinama islamizacijos periodu (1000–1757), kuomet didesnėje Hindustano pusiasalio dalyje politiškai įsigali arabų-persų kultūrą atnešę žmonės ir islamo religiją išpažinę valdovai (Delio, Mogolų sultonai), diegę islamiškus estetikos principus, skiriančius didesnę dėmesį stilizuotoms geometrinėms ir ornamentinėms formoms, kaligrafijai ir ypač monumentalių pastatų (mečečių, medresių, mauzoliejų) statyboms – pastarieji iki šiol laikomi akivaizdžiausiais savitos sinkretiškos indoislamiškos kultūros ir meno simboliais. Autorius vaizdžiai parodo, kad greta šią sintezę akivaizdžiausiai demonstruojančios architektūros tradicijos analogiški procesai skleidžiasi ir kituose meno srityse. Būtent islamizacijos tarpsniu, veikiant persų muzikos tradicijoms, nuo XIII a. ryškėja dvi klasikinės indų muzikos tradi-

cijos: islamiškos muzikos paveikta šiaurinė *hindustāni* ir labiau vietines tradicijas pietuose tęsianti *karṇāṭaka*. Britų kolonizacijos periodas, apimantis 1757–1947 m., knygoje aptariamas mažiausiai, toks pasirinkimas yra visiškai suprantamas, kadangi pagrindinis recenzuojamo veikalo tyrimo objektas – tradicinė indų kultūra, estetika ir menas. Iš tikrųjų britų kolonializmo sistemos įsigalėjimo laikais tradicinė indų kultūra patiria nuosmukį, šalia jos Indijoje plinta nauja Apšvietos idealų ir karalienės Viktorijos laikų morale grindžiama vakarietiška vertybių ir pasaulėžiūros sistema, kurios sambūvis su tradicine indų kultūra ženkliai pakeičia XX–XXI a. Indijos kultūros, estetinės minties ir meno veidą.

Taigi ši mūsų glaustai aptarta išsami prof. A. Andrijausko monografija išskirtinė ne tik savo aprėptimi, originalia kompozicija ir aptariamų temų įvairove, tačiau ir tuo, kad čia nuosekliai kritiškai apžvelgiami visi pagrindiniai indų kultūros, estetinės minties ir meno raidos etapai. Kita vertus, gausūs įvairūs lyginamieji ekskursai į kitas civilizacines tradicijas, plačiai aptarinėjami įvairūs kultūriniai ir istoriniai kontekstai, kurie suteikia pagrindinėms teorinėms įžvalgoms patikimumą. Ir galiausiai, joje skiriamas adekvatus dėmesys svarbiems, tačiau dar menkai Lietuvoje ir Vakarų pasaulyje žinomiems indų estetikos ir meno teoretikams, išryškinant jų indėlį konkrečiose estetinės minties ir meno srityse. Svarbu, kad monografijoje nuosekliai įgyvendinama originali tyrinėjimo strategija disciplinuoja recenzuojamos knygos autorių, nenuklystama į detales, į kurias nesunkiai vestų neaprepiami indiškų šaltinių ir tekstų klodai.

Paminėtini dar kiti trys neabejotini recenzuojamos monografijos pranašumai.

1. Čia plačiai remiamasi garsiausiais indų estetikos ir tradicinės kultūros žinovais: A. K. Warder, P. V. Kane, H. Zimmer, A. Coomaraswamy, K. Vatsyayan, M. Eliade, B. Dagens, A. Daniélou, L. Renou, L. Frédéric, M. Delahoutre ir daugeliu kitų autorių, taip pat svarbiausiais Lietuvos indologų ir kultūrologų – A. Beinoriaus, V. Jaskūno, V. Korobovo, D. Tamošaitės, R. Tamošaičio, E. Veličkos – indų estetikos ir kultūrologijos tema parašytais straipsniais ir veikalais.

2. Monografija sumaniai papildyta kruopščiai parengta daugybės įstabių šventyklų, statulų, miniatiūrų ir paveikslų iliustracine medžiaga, kuri sužadina vaizduotės polėkius bei papildo autorius teorines išvalgas.

3. Įvairiose knygos dalyse aptarinėjant skirtingus indų estetikos ir meno tradicijos aspektus, nuolatos pateikiami įtaigūs palyginimai su kitomis didžiosiomis civilizacijomis ir jų estetikos bei meno tradicijomis dar subtiliau išryškina tradicinio indų mentaliteto, estetinės minties ir meno tradicijos išskirtinumą bei panašumus plačiame kitų civilizacinių pasaulių kontekste.

Norėtusi pabrėžti, kad nors kai kada teigiama, jog mokslinė specializacija ir siaurų temų tyrinėjimas yra pranašesni prieš platesnį vaizdą pateikiančias ir daugelio tyrinėtojų darbą apibendrinančias sintetines studijas, tokios monografijos kaip ši, kurioje kompetentingai apibendrinamas ir įvertinamas vienos didingiausių žmonijos civilizacijų kultūrinis, estetiškas ir meninis paveldas, yra nepaprastai reikšmingas dabartinės mū-

sų humanistikos reiškinys, savo išvalgomis ir tarpdalykinėmis prieigomis niekuo nenusileidžiantis geriausiems įvairiuose pasaulio kraštuose šiai problematikai skirtiems tekstams. Ši enciklopediško požymiais išsiskirianti monografija priinama lietuvių skaitytojams kalba supažindina plačiąją visuomenę su daugelio mokslininkų darbo vaisiais apie didingą, mažiau mums pažįstamą indų kultūrą, o tos srities profesionalams suteikia papildomą galimybę geriau išvysti ją platesniame įvairių civilizacinių tradicijų kontekste. Antra vertus, ji atveria sąlygas kūrybingai diskusijai, telkiančiai indologus, civilizacijos teoretikus, kultūrologus, estetikos specialistus, menotyrininkus, kalbininkus, filosofus ir kt. mokslininkus. Tai ypač svarbu Lietuvos humanistikai, kadangi apibendrinančių sintetinių darbų Indijos ir apskritai orientalistikos tema vis dar yra maža. Tad ši išpūdingos apimties, aptariamų temų įvairove išsiskirianti monografija svariai praturtina Lietuvos orientalistikos, indologijos, kultūrologijos, estetinės minties ir meno tyrinėjimus.

Užbaigdamas šios puikios ir daugiasluoksnės knygos recenziją teigčiau, kad A. Andrijausko monografijoje puikiai atrinkta ir pateikta indų mąstymą, estetikos ir meno fenomenų pajautą atskleidžianti teorinė medžiaga bei vaizduotę žadinančios gausios įvairių Indijos šventyklų, statulų bei miniatiūrų nuotraukos leidžia atsigaivinti indiška rasa ir pajusti nors geografiškai ir tolimos, tačiau kalbiškai ir dvasiškai Lietuvai ypač artimos turtingos Indijos kultūros, estetikos ir meno tradicijos amžinybės dvelksmą.